

сформувати систему педагогічних поглядів і переконань, спрямованих на визнання важливості й значущості педагогічної роботи. Засобами змісту навчальних дисциплін необхідно розвинути в студентів потребу самоорганізації власної особистості, бо «свобода особистості передбачає її здатність до самоврядування, самодисципліни і терпимості» (Л.П. Буєва). Результатом педагогічної підготовки повинна бути людина, здатна до педагогічної творчості, тобто до праці відповідно до професійних і духовно-моральних принципів, спроможна в цій творчості піднятися над власними егоцентричними задумами і потребами.

Особливе місце в педагогічній підготовці має відводитися оволодінню методикою і технологією виховної роботи. Ускладнення цілей педагогічної роботи, підвищення ролі виховання в суспільстві, перетворення його в провідний фактор формування особистості зумовлює і новий ідеал людини, патріота, громадянина, який поєднує в собі загальнолюдську моральність, національний характер та індивідуальну своєрідність. Зміст предметів, що розкривають теоретичні основи методики виховної роботи, потребує повного оновлення. Виховна робота повинна стати пріоритетною в практиці вузівського навчання, спрямованою на те, щоб навчити майбутнього педагога створювати виховне середовище, систему соціальної допомоги в розвитку і саморозвитку особистості, умов найбільшої комфортності, психологічної захищеності її в життєвих ситуаціях.

Багатоплановість професійних функцій учителя зумовлює необхідність уведення до навчального пла-

ну педуніверситету нових соціально-орієнтованих предметів, таких як: «Превентивна педагогіка», «Методика соціальної роботи», «Педагогічний менеджмент», «Технологія виховної роботи в різновікових колективах», «Методика спільної роботи державно-громадських структур, сім'ї і школи у вихованні молоді» та ін.

Мета вивчення цих предметів полягає не тільки в поглибленні і розширенні професійно-педагогічних знань, а й у формуванні особистості майбутнього вчителя, головними характеристиками якого виступають компетентність, високий рівень духовної культури, гуманізм, емпатія, комунікабельність, організаторський талант. Усе це зумовлює здійснення таких змістових компонентів педагогічної підготовки: особистісно-гуманітарна організація; системне бачення результатів педагогічної діяльності; психолого-педагогічне діагностування; формування рефлексивної і комунікативної культури; оволодіння методикою творчої роботи та інноваційної діяльності; розвиток організаційних здібностей і управління навчально-виховним процесом.

Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій.

Розробляючи і впроваджуючи нові технології у вузівський процес, слід дбати про те, щоб змінити ставлення студентів до педагогічної роботи, стимулювати позитивну мотивацію і прагнення займатися нею з повною віддачею сил і творчості, забезпечити психологічний комфорт, свободу дій і ситуацію успіху для

кожного студента. Головними складовими педагогічної технології можуть бути: чіткість дидактичної мети у формі роліової перспективи; структурування навчальної інформації у вигляді імітаційно-ігрової і проблемно-ситуаційної моделі; поєднання різноманітних видів навчання: проблемного, програмованого, ігрового, діалогічного, модульного та ін.; використання активних форм і методів навчання; залучення студентів до активної діяльності через програвання навчальних ролей і пошук виходу із проблемних ситуацій; опора на творчий потенціал та індивідуальні можливості і здібності студентів; педагогічна взаємодія, співпраця і співтворчість у системі стосунків «викладач-студенти»; свобода вибору ролей, завдань-ситуацій і забезпечення кожному студенту успіху у вузівському процесі.

Отже, педагогічна підготовка студентів в умовах університетської освіти повинна орієнтувати їх на постійне оновлення знань, розвивати здатність самостійно приймати рішення і знаходити вихід із неординарних ситуацій. Випускник педагогічного університету має володіти високим рівнем комунікативної та емоційної культури, уміти використовувати методи діагностики можливостей і здібностей учнів, домагатися мінімуму затрат і оптимальних результатів навчальної праці.

Література

1. Лазарев В.С., Коноплина Н.В. Деятелиностный подход к проектированию целей педагогического образования // Педагогика. — 1999. — №6. — С.16.
2. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения — М., 1981. — С.77.

Одвічні мрії про «дитину вільну»

Ще раз до проблеми гуманізації

Валерія ПІКЕЛЬНА.

доктор педагогічних наук, професор

На початку статті хочу послатися на Мішеля Монтеня: «...з найбільшими і найважливішими труднощами людське пізнання стикається саме в тому розділі науки, який тлумаче про виховання і навчання в дитячому віці» (3, с.138).

Отже, ще раз торкнутися проблеми виховання «вільної особистості», кинувши погляд в історію людства, хоча б на 600 років назад.

Розвиток усіх галузей знань спрямований у майбутнє, але соці-

альні, суспільні науки мають глибоке коріння, що живлять їх подальший розвиток. Неспроста існує такий афоризм: «Народ, що забув своє минуле, не має майбутнього».

Здається, педагогіка — це також «людський всесвіт» і ніколи не дивує вічність педагогічних проблем. Історія виховання підростаючого покоління дає величезний обсяг цінних педагогічних знань, залишається тільки нам, сучасникам, усвідомити їх, оволодіти ними і, за певних мож-

ливостей, сприяти їх реалізації в педагогічній практиці.

«Звернувшись до історії, — писав М.Монтень, — людина звертається до великих душ кращих століть і потім: вивчення історії дає особистості не стільки історичні факти, скільки вміння судити про них» (3, с.147). Але сам М.Монтень зауважує: «Потрібно мати досить міцні ноги, щоб намагатися іти пліч-о-пліч з такими людьми» (3, с.136).

Та повернімося спочатку в педагогічну сьогоденність.

Перебудова сучасної освіти в Україні на засадах її гуманізації, розробка гуманістичних концепцій освіти, навчання та виховання привернули увагу вчених і практиків до вже існуючих гуманістичних теорій Заходу.

50—60-і роки ХХ століття пов'язані з виникненням таких галузей наук, як гуманістична психологія та гуманістична педагогіка, яскравими представниками яких стали А.Маслоу, Ш.Бюлер, К.Роджерс.

Головним предметом дослідження цих галузей знань стала цілісна особистість у процесі її саморозвитку. Найголовнішими в цьому процесі є спрямованість особистості у власне майбуття, в якому вона вільно реалізує свої природні можливості і розвине свої творчі здібності, тобто самореалізується і самоактуалізується.

Основне завдання, що стоїть перед школою (згідно положень гуманістичної педагогіки і психології), — це «формування людини як унікальної особистості» (5, с.239).

Процес навчання і виховання необхідно здійснювати таким чином, щоб в учнів було досить інформації про себе, свої природні можливості, щоб вони змогли усвідомити і зрозуміти проблеми, які стоять перед ними у житті. Важливим стає розуміння ними власного інтелектуального, емоційного та вольового потенціалу.

Одне з найголовніших завдань вихователя: ставити особистісні інтереси учнів на перший план.

Результат навчально-виховного процесу — це самореалізована особистість, яка відкрита для сприймання нового досвіду і здібна здійснювати свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях.

Основні положення гуманістичної педагогіки пов'язані з тим, що будь-який учень має право на помилки, свій власний творчий пошук, щирі підтримку педагога.

Учитель, вихователь мають сприймати будь-якого учня таким, яким він є, створювати умови, за яких формуються гуманістичні відносини між учнями, вчителями і батьками.

Усвідомити своє власне відношення до світу, своє місце в цьому світі, знайти власне «я», повірити в самореалізацію власних можливостей, — це і буде означати досягнення мети гуманістичного виховання.

Таким чином, сьогодні педагогічна громада звернула увагу на проблему виховання «вільної особистості». Що ж то за особистість? Чому вона має бути «вільною»? Для чого їй воля? І чому це так потрібно сьогодні?

Саме тому виникла необхідність подивитись в історичне минуле людства, пошукати початки мрій про «людину вільну».

Отже, спробуємо звернутися до деяких відомих особистостей минулого ХІV століття. П.Верджеріо написав гуманістичну комедію «Павло» (1388—1390) з метою «виправлення нравів юнаків». Його педагогічний твір «О благородных нравах и свободных науках» за 200 років видавався 40 разів і тому був відомим. Вважають, що в ньому вперше були систематизовані положення гуманістичної педагогіки. Серед яких:

— поєднання процесів навчання і виховання повинні мати соціальний напрям і передбачати, насамперед, виховання вільної людини — громадянина;

— навчання і виховання повинні мати світський характер (релігійні вимоги мали реалізовуватись у практичному благочесті);

— зміст освіти не складався із «семи вільних мистецтв» (традиційних у середньовіччі), а охоплював певні гуманітарні дисципліни (моральну філософію, історію, риторіку).

Визнавалась важливість природознавства, логіки, граматики, проте вони були підпорядковані гуманітарним дисциплінам.

Всебічність розвитку дитини передбачає таку гармонійну складову, як фізичне виховання, бо саме від нього залежить здоров'я людини.

Можна порівняти зміст сучасного фізичного виховання із змістом цього виховання майже 600 років тому. Отже, форми фізичного виховання рекомендувалися такі: рухливі ігри; стрибки; полювання; прогулянки верхи і пішки; танці і таке інше (тобто, активні види відпочинку).

Не менш важливими були такі гуманістичні положення, як: необхідність урахування індивідуальних та вікових особливостей дітей, важливість вивчення їхніх нахилів та інтересів; розумне використання заохочень та покарань; обґрунтований відбір змісту навчального матеріалу, визначення його обсягу, правильний розподіл навчального часу тощо.

За педагогічними поглядами

П.Верджеріо розвивались різні європейські школи, його система була співзвучна багатьом просвітителям того часу, зокрема відомому італійському педагогу епохи раннього Відродження Вітторіно де Фельтре (1378—1446), який запроваджував ідеї гуманізації у власну практику виховання дітей. При дворі герцога Гонзага в Мантус він відкрив «Будинок радості». Не дивлячись на те, що школа була створена для дітей герцога та його придворних, її відвідували також обдаровані хлопчики з бідних родин. В школі навчалися також діти з інших країн (Франції, Німеччини та ін.).

Основні положення гуманістичної педагогіки Вітторіно де Фельтре були такими:

1. Дати класичну освіту (латинська та грецька мови, читання античної літератури, логіка, риторика, арифметика, геометрія, алгебра, природознавство, музика).

2. Приділяти значну увагу моральному вихованню на засадах християнської етики.

3. Поєднання класичної освіти з фізичним вихованням — «вправи та ігри на повітрі були обов'язковими в будь-яку пору року та у будь-яку пору» (5, с.149).

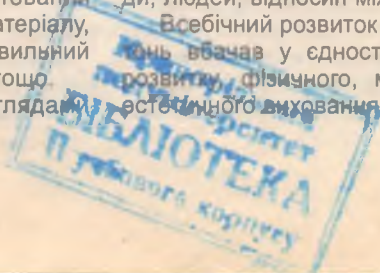
4. Методи викладання пов'язувалися з використанням ігор у процесі навчання, відмовою від схоластичних диспутів, застосуванням наочності, увагою до організації самостійної роботи учнів. Основне — вільний розвиток учня.

5. Об'єктивно і суб'єктивно необхідним вважався розвиток мотивів пізнавальної діяльності учнів (пізнавального інтересу, потреб). Ця робота здійснювалась з обов'язковим урахуванням індивідуальних здібностей кожного учня.

ХVІ століття пов'язане з іменем найвідомішої в Європі людини — Мішеля Монтеня (1533—1592), який був переконаний, що процес навчання повинен бути неодмінно творчим: «жодне філософське учіння не доцільно викладати, як певний абсолют» (3, с.591).

Навчання кероване педагогом, повинно сприяти формуванню у учнів уміння самостійно оцінювати знання (їх істинність і значення для власного майбутнього життя); постійному удосконаленню «розумових сил» учнів і навичок самостійного мислення; багатогранному навчанню (на противагу вузько книжному), коли учень усвідомлює необхідність вивчення оточуючого життя (природи, людей, відносин між ними).

Всебічний розвиток дітей М.Монтень вбачав у єдності розумового розвитку, фізичного, морального і естетичного виховання.

Говорячи про безмежність пізнання, М.Монтень писав: «Мій розум і думка бредуть напомацки, хитаючись та спотикаючись і навіть тоді, коли мені вдається досягти меж, далі яких мені не піти, я ніяким чином не буваю задоволеним собою» (3, с. 136).

Сьогодні реалізацію гуманістичної освіти пов'язують насамперед з індивідуальним підходом до особистості учня (студента), з необхідністю враховувати його можливості, здібності і розвивати їх.

Ось що з цього приводу писав М.Монтень ще в XVI столітті: «Якщо вчителі, як це звичайно у нас робиться, навчають своїх численних учнів, підносячи їм усім один і той же урок і вимагаючи від них однакової поведінки, хоча здібності в них зовсім не однакові, але відрізняються і за силою, і за своїм характером, то немає нічого дивного, що серед величезного натовпу дітей знайдеться всього дві або три дитини, які одержать справжню користь з подібного викладання» (3, с. 140).

М.Монтень був переконаний, що вчитель повинен знати: користь навчання не «в рівні розвитку пам'яті», а в поведінці учня, його діяч у власному житті. Він радив вихователям розповідати своїм учням, яка різниця між «свободою і розкутістю... до яких меж можна боятися смерті, болю або безчестя» (3, с. 148).

Цікавими є його сумніви щодо змісту навчання і виховання. «...Нас навчають жити, коли життя вже минуло. Сотні школярів заражаються сифілісом раніше, ніж дійдуть до того уроку Аристотеля, який присвячений стриманню» (3, с. 152).

В аспекті проблеми, яку ми розглядаємо, не можна не згадати Г.С. Сковороду (XVIII століття), який писав: «Я вірю і знаю, що все те, що існує у великому світі, існує і в малому, і що можливо в малому світі, то можливо і у великому...» (2, с. 173). Ю.Лошиць, досліджуючи творчість Г.С. Сковороди, підкреслює, що наприкінці XIX століття почала досліджуватись проблема самопізнання (пізнай себе), яка насамперед зводилась до самопостереження, описової психології (виявлення механізмів і закономірностей свого психологічного «я»).

«Самопізнання» в Г.С. Сковороди — інше, бо людина має зрозуміти волю, творчі можливості, своє «моральне ядро», своє «вічне серце».

Самопізнання не може бути епізодичною справою (тим більше одноразовою), оскільки це процес досить складний і тривалий. Проте важливо людині знати, зазначав Г.С. Сковорода, що вона має внутрішнє та зовнішнє начало. І кожна людина

має розуміти: найголовнішим є не «зовнішня наша плоть», а наша «духовна думка», яка постійно кочує в часі і просторі і має бути «вільною».

Поняття «вільна людина», «воля» відомий український філософ подає не в контексті сучасних уявлень про «волю», «вольову людину». «Воля» у Сковороди — це природно притаманна людській душі свобода самовиявлення і самовизначення у світі (2, с. 176).

Кінець XIX — початок XX століття пов'язані з іменами М.Монтессорі і Р.Штайнера. Марія Монтессорі (1870—1952) відома в історії педагогіки розробленими «методиками наукової педагогіки» та педагогічною системою «вільного виховання» дітей. Для запровадження основних теоретичних положень своєї системи у педагогічну практику вона відкрила «Будинок дитини» (1907).

Будь-який вчитель, вважала М.Монтессорі, має відповідати певним вимогам: бути добрим спостерігачем-експериментатором, правильно планувати педагогічну ситуацію, максимально точно оцінювати досягнуті результати у навчанні та вихованні, вміти забезпечувати умови вільного вибору учнями видів діяльності, завжди доброзичливо спілкуватись з дітьми тощо.

Ідеї гуманізації складають основу Вальдорфської (Штайнеровської) педагогіки, основне завдання якої визначається як «виховання духовно вільної особистості, здатної в індивідуальній творчості долати консерватизм суспільства» (5, с. 127).

Основною характерною рисою штайнеровської педагогіки є розуміння завдання як «мистецтво збуджувати» природні задатки. На думку Р.Штайнера, «закони творчості» впливають із «законів природи».

На противагу М.Монтессорі, яка відмовилась від активної ролі педагога у вихованні, Р.Штайнер був упевнений, що головною діючою особою у навчально-виховному процесі має бути класний вчитель. Одне з найголовніших завдань, що стоїть перед ним, створювати взаємодію учнів, учителів, батьків, школи і сприяти всебічному розвитку особистості, бо саме, вважав Р.Штайнер, на грані всебічного розвитку людини досягається реальна духовна свобода особистості.

Один з яскравих представників теорії «вільного виховання» К.М. Вентцель (1857—1947) у своїй праці «Етика і педагогіка творчої особистості» (1911—1912) дає три основні види людської діяльності: етичну, педагогічну і політичну.

Основне завдання етичної діяльності — моральне вдосконалення особистості, спрямованість її до мо-

рального ідеалу; педагогічної — виховувати підрастаюче покоління; політичної — удосконалення форм суспільного життя. Та найголовнішим К.М. Вентцель вважав моральне удосконалення особистості.

Один із теоретиків педагогічної системи «вільного виховання», він сформулював мету виховання як «розвиток творчої, незалежної, самобутньої особистості, що відчуває свій нерозривний зв'язок та солідарність з усім людством» (5, с. 139).

З позицій сьогоденних перебуток в освіті цікавим, але незрозумілим для часів К.М. Вентцеля, було положення про право дитини на вільний вибір вихователів і навіть залишати батьків, якщо вони погано поведуться з нею.

К.М. Вентцель переконливо доводив, що для дітей необхідно створити такі умови життя і діяльності, за яких вони зможуть активно реалізувати себе, свої здібності (згадаємо сучасну педагогічну проблему самореалізації та самоактуалізації учнів). Він був категорично проти будь-якого покарання учнів, морального приниження.

Ми практично незнайомі з такими працями К.М. Вентцеля, як «Релігія творчої особистості», «Філософія творчої волі», «Промінь світла на шляху творчості» та ін. І, мабуть, зовсім маловідомим є те, що саме він розробляв новий напрям у педагогіці — «Космічну педагогіку» (згадаємо сучасну проблему формування у молоді планетарного мислення).

Основна мета виховання в «Космічній педагогіці» — «повне звільнення та розкріпачення особистості, яка має власну моральну релігію і усвідомлює себе громадянином Всесвіту» (5, с. 139).

Воля людини — основа істинно людської моралі, — писав Б.Спіноза, — залежність людини, як частки природи від самої природи — це положення аксіоматичне. Проте можлива діяльність людського духу, в результаті якої, не порушуючи природної необхідності, людина стає вільною.

Література

1. Вентцель К.М. Свободное воспитание: Сборник избранных трудов. — М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1993. — 171 с.
2. Лошиць Ю. Сковорода. — М.: Молодая гвардия, 1972. — 224 с.
3. Монтень М. Опыты: В 3 книгах. — М.: Наука, 1979. — Т.1—2. — 703 с.
4. Монтень М. Опыты: В 3 книгах. — М.: Наука, 1979. — Т.3. — 535 с.
5. Российская педагогическая энциклопедия / Гл. ред. В.В. Давыдов. — М.: Большая Российская энциклопедия. — 1993. — Т.1. — 608 с.